

Mardin'deki Arapça Sözlü Kültürünün Korunmasında Hikâye Gecelerinin Rolü*

Ahmet ABDÜLHADİOĞLUⁱ

Öz: Arap edebiyatında İslam öncesi dönemden günümüze kadar edebî bir tür olarak hikâye anlatıcılığı, önemli bir yer tutmaktadır. Her dönem farklı isimlerle adlandırılan bu edebî tür, 18. yy.'ın ortalarında başta Suriye olmak üzere diğer Arap ülkelerinde de yaygınlaşmış ve zamanla bir meslek haline gelmiştir. Bu mesleği icra edenler, halka açık alanlarda, evlerde ve kahvehanelerde, hikâyeleri dinleyicilerine aktarmışlardır. Aynı kültür ve meslek, Türkiye'de Arapçanın konuşulduğu illerden biri olan Mardin'de de 1960'lı yıllara kadar devam etmiş, zengin bir kültürü aktarma yanında, burada konuşulan mahalli lehçenin korunmasında da önemli bir rol üstlenmiştir. Bu makalede, İslam öncesi dönemden başlayarak Arap toplumlarında bu sanatın nasıl geliştiği ve Mardin özelinde hikâye gecelerinde hangi konuların ele alındığı, Arapça kültürü ve burada konuşulan yerel Arapça lehçeyi muhafaza etmede nasıl bir rol üstlendiği anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mardin, hikâye geceleri, anlatıcı, lehçe ve kültür.

The Role of Storytelling Nights in Preserving of Arabic Oral Culture in Mardin

Abstract: Storytelling as a type of literature has an important role in Arabic literature from pre-Islamic period to today. This type of storytelling entitled different names became widespread to especially in Syria and different Arabic countries, and this way of storytelling transformed to an occupation in the middle of 18th century. People practising this occupation told this stories to audiences in public spaces, houses and coffee-houses. This culture and occupation continued until 1960s also in Mardin which is one of the Arabic-speaking cities in Turkey, and had an important role to provide transmission of culture and protect the dialect spoken here. This article tries to reveal how this way of storytelling developed in Arabic societies starting from pre-Islamic periods, which topics used in stories in story-telling nights in specifically Mardin, and the role to protect Arabic culture and spoken Arabic dialect.

Keywords: Mardin, story nights, storyteller, dialect and culture.

* Bu makale, 11. AIDA Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur. Makalede, 19 Ocak 2015 ile 19 Ocak 2015 tarihleri arasında yürütülen ve Mardin Artuklu Üniversitesi BAP tarafından desteklenen "Mardin ve Çevresi Arapça Sözlü Kültürü" isimli projede, saha çalışması kapsamında elde edilen veriler kullanılmıştır.

ⁱ Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Univ., Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmetabdulhadioglu@gmail.com.

Giriş

Günümüzden 50-60 yıl önce, bitip tükenmeyen kış gecelerinde, çoluk çocuk, genç yaşlı onlarca insan, lamba ışığı altında, ortadaki mangal ateşinin etrafına üşüşerek, heyecanla anlatıcının sahralardan alıp getirdiği masalları, hikâyeleri dinlemeye koyulurlardı. Elektriğin, internetin ve televizyonun olmadığı bu dönemde bir araya gelen bu insanların dinledikleri her hikâyeye, onları adeta geçmişleriyle ve kültürleriyle sıkıca bağlayan bir bağdı. Bu sözlü kültür ortamında bulunan insanların, bir hikâyeye aktarımını dinlemenin de ötesinde birçok şey öğrendiği, birçok bilgiye ve hatta çalışmakla elde edemeyecekleri bilgiğe sahip olup bunları hayatlarına aktarabildikleri, anlatıcıyı dinleyerek, duyduklarını tekrar ederek ve bilgileri özümseyerek toplu bir anımsamanın içine girerek öğrendikleri de bir gerçektir (Sanders, 2013: 30).

Bu anlatıların bir başka katkısı da, bireyler arasındaki yabancılaşmanın önüne geçerek, dinleyicilerde bazı değerlerin yerleşmesine ve aralarındaki sosyal ilişkilerin devamına, geçmiş, bugünü ve yarınları anlamalarına imkân vererek dış dünyayı tanımalarına imkân sağlamasıdır (Tıngöy, Güneşer, Öngün vd., 2006: 1).

Küreselleşme olgusu, sanattan bilime, eğitimden iletişime hayatımızın her alanını etkilediğinden, bu ve benzeri gelenekler terk edilmiş, yabancılaşma kaçınılmaz bir durum olarak insanların hayatına girmiştir (Sekmen, 2015: 5). Bu yabancılaşma, beraberinde toplumun bireylerine ortak bir kültürü yaşama ve yaşatma fırsatını sunan bu tür etkinliklerin bir anda hayatımızdan çekilip gitmesine sebep olmuştur.

Sosyal hayata yansılma biçimi toplumdaki farklılıkları gösteren hikâyeye anlatıcılığı kültürü, toplumların düşünce dünyasının, hissiyatının, hayallerinin, sevinç ve üzüntülerinin bir yansıması gibidir. Sözlü kültür döneminden günümüze kadar ulaşan ve birçok toplumda mevcut olan hikâyeye anlatıcılığında aktarım, genelde ezberden yapılır ve bu aktarım esnasında ses taklitleri, mimik ve jestler kullanılır. Bu sanatta anlatıcı, hiçbir teknik araç-gerece ihtiyaç duymadan aktarımı gerçekleştiren, tiyatro sanatının bir bedene indirgenmiş halidir (Sekmen, 2015: 3).

Bu çalışmada, hikâyeye anlatıcılığı geleneğinin farklı Arap toplumlarında tarihsel süreç içinde nasıl bir gelişim gösterdiği kısaca anlatıldıktan sonra, Mardin özelinde hikâyeye geceleri ile râvinin hikâyeleri aktarmada kullandığı yöntemler, dinleyicilerle nasıl bir etkileşim içine girdiği, dini ve ahlâki bazı konuların öğretilmesinde bu hikâyelerin ne derece etkili olduğu irdelenecek, daha sonra bu geleneğin burada konuşulan mahalli lehçeyi korumada üstendiği rol üzerinde durulacaktır.

Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, Mardin'de ikâmet eden ve hikâyeye gecelerine tanıklık eden şahıslarla kişisel görüşmeler yapılarak ses kayıtları alınmış, bu kayıtlardan

faydalanılarak makaleye bazı aktarımlar yapılmış, bunun yanında konu ile ilgili nadir olarak kaleme alınan eser ve makalelerden faydalanılmıştır. Söz konusu kayıtlar, makalede zikredilenler dâhil, proje arşivinde muhafaza edilmektedir.

1. Arap Toplumlarında Hikâye Anlatı Kültürü

Edebi kıstaslardan bahsetmenin çok da mümkün olmadığı ve sözlü anlatıların nesilden nesile şifâhen aktarıldığı câhiliye döneminde, hikâyeler aktarım esnasında diğer edebi ürünler gibi çoğu kez bazı değişikliklere mâruz kalırdı (es-Safedî, 2011: 24). Söz konusu dönemde hikâye dışında sözlü kültür aktarımına konu olan edebi unsurlar arasında şiirler, şiirsel formdaki hikâyeler, masallar ile yıldızların hareketlerinden mülhem hurâfelerdi (es-Safedî, 2011: 26).

İslami dönemde, bu tür hikâyelerin yerine daha çok Kur'an-ı Kerim'de geçen ve temel hedefi öğüt verme olan Ashabu'l-Uhdûd, Ashabu'l-Kehf, 'Âd ve Semud kıssaları ile Mekke'nin fethi, Kadisiyye, Yermûk gibi savaşların veya Endülüs'ün fethinin anlatıldığı kıssalar hâkimdi (<http://popular-th.ps/ar/index.php/2011-.html>, 06 Şubat 2016 tarihinde erişildi).

Emevilerde, özellikle Muâviye b. Ebi Süfyân (r.a.)'ın hilâfeti döneminde hikâye anlatı geleneği, toplumun her kesiminde yayılmıştır (Uğur, 2012: 306). Yine Halife Ömer b. Abdulaziz (r.a.) döneminde Basra'da kelâm âlimleri, mescitlerde kelâmî tartışmalar yaparken, diğer bazı mescitlerde ise tarihi kıssaları anlatan kişiler bulunmaktaydı (Hüseyin, 2012: 36). Abbâsiler döneminde ise hikâye anlatıcılığı farklı bir renge bürünerek birçok yazılı esere ilham kaynağı olmuş, anlatılan hikâyelerle, toplumda ahlâki değerlerin öğretilmesi hedeflenmiştir (es-Safedî, 2011: 54).

18. yüzyılın ortalarından itibaren Arap toplumlarının sözlü kültüründe hakevâtî mesleği, en yaygın mesleklerden biri olmakla birlikte, bu dönemde gölge oyunu ile *sandûku'd-dünya* diye isimlendirilen bir hikâye anlatı tarzı da hâkimdi (Kemâluddîn, 1975: 157). Hakevâtî, televizyon ve internetin olmadığı dönemlerde adeta farklı tarihlerden haberler aktaran modern bir gazeteci konumundaydı (<http://jamahir.alwehda.gov.sy/node/372359>, 29.02.2016 tarihinde erişildi). Bu mesleği icra edenler Mısır'da el-mahbaz (المحَبَّز), Mağrib'te el-kavvâl (القَوَّال), Suriye'de el-hakevâtî (الحكواتي), Tunus'ta ise er-Ravvâye (الرَّوَايَة), Yemen'de ise el-muhbir (المخبر) diye isimlendirilirdi (Guneym, 2011: 161; es-Sarîhî, 2012: 31).

Hakevâtî, hikâyelerini anlattığı yerlerde adeta bir kültür adamı, tarihçi ve aynı zamanda bir müzisyendi. Ömer Muhmelât, hakevâtîyi, Antik Yunan'da İlyada ve Odessa destanını anlatan Homeros'a benzetmektedir. Ona göre her ikisi de halka mücadeleyi, tarihi okumayı ve anlamayı öğretmektedir (<http://jamahir.alwehda.gov.sy/node/372359>, 29.02.2016 tarihinde erişildi). Gassân Guneym ise makalesinde, bazı araştırmacıların Arap kültüründe yer alan bu sanatı, İtalya'da Rönesans Döneminde ortaya çıkan "Commedia dell'Arte" türü tiyatroyla benzerlik arz ettiğini söylediklerini aktarmaktadır (Guneym, 2011: 160).

Modern dönem Arap kültüründe Hakevâtî mesleği bir rivayete göre Şam'da 1750'li yıllarda ortaya çıkmış ve 1960'lı yıllara kadar sürmüştür (Cuma, 2009, http://albahethon.com/?pageoshow_det&id=599, 27.02.2016 tarihinde erişildi). Ömer Muhmelât ise 1970'li yılların başına kadar bu sanatı icra edenlere şahitlik ettiğini ve bunların Antere, Zîr Sâlim, Hamza Pehlivan, Meliku'z-Zâhir gibi şahsiyetleri hikâyelerinde anlattıklarını aktarır (<http://jamahir.alwehda.gov.sy/node/372359>, 29.02.2016 tarihinde erişildi). Beşir Berekât ve diğer bazı Arap yazarlar, bu mesleği daha erken dönemlere dayandırmakta ve arşiv belgelerine göre söz konusu mesleğin Şam'lı tacirler yoluyla Kudüs'e de aktarıldığını ifade etmektedir (Berekât, 2012: 54).

Kültürel ve mesleki anlamda Arap coğrafyasında derin bir etki bırakan bu etkinliklerin, yukarıda zikredilen tarihlerden daha erken dönemlerde bu coğrafyadan İspanya'ya taşındığını ve Cervantes'in *Don Kışot* isimli eserine ilham kaynağı oluşturduğunu iddia edenler de vardır (http://albahethon.com/?pageoshow_det&id=599, 27.02.2016 tarihinde erişildi). Ömer Muhmelât, aynı mesleği icra eden ve Batıda trabador diye isimlendirilenlerin, bu mesleği Araplardan İspanya, Fransa ve Almanya gibi yerlere taşıdıklarını iddia etmektedir (el-'Akkâd, 2013: 54-56).

Modern dönem Arap kültüründe hakevâtî mesleğinin en önemli şahsiyetlerinden biri, en-Nevfara kahvehanesinde haftanın belirli günlerinde hikâyelerini aktaran Reşid el-Hellâk'tır. Burada anlatıcı hikâyesine başlamadan önce Peygambere salât ve selamla başlar yine aynı şekilde sözlerini bitirirdi. Dinleyicilerin anlatılan hikâyelerden ne derece etkilendiklerini göstermesi bakımından şu anekdot oldukça önemlidir: Hakevâtî, Antere'nin sevdiği kızla evlendiğini anlatan bölümü aktardıktan sonraki gün, dinleyiciler mahallenin her sokağını süsler, zindana düştüğü bölümü aktardıktan sonraki gün ise mahalle sakinlerinin çoğunu hüzün kaplardı (http://albahethon.com/?pageoshow_det&id=599, 27 Şubat 2016 tarihinde erişildi).

Resim 1. Şam'da bulunan en-Nevfara kahvehanesinde hakevâtî, hikâyelerinden birini anlatıyor. (<http://tishreen.news.sy/tishreen/public/read/236742>, 29 Şubat 2016 tarihinde erişildi).

Bütün bu görüş ve değerlendirmeler ışığında, hikâye anlatıcılığı geleneğinin, modern zamanda Arap ülkelerinde sözlü geleneğin aktarımında ve dinleyicilerin tarihi, edebi ve dini konularda bilgi sahibi olmalarında önemli bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır.

2. Mardin ve Civarında Hikâye Anlatı Kültürü

Kadim bir tarihe ve kültürel geçmişe sahip olan Mardin'de farklı kültürlerin ve dillerin bir arada yaşaması, beraberinde bu sanat türünün gelişmesine de zemin hazırlamıştır. Fakat burada sözlü kültürü besleyen yazılı kaynakların olmaması, başka bir tabirle burada konuşulan mahalli Arapça lehçesinin¹ kendine ait yazılı materyallerinin bulunmaması, bu mesleğin diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi uzun süre yaşamasına imkân vermemiştir. Bu kültür Mardin'deki kadar yaygın olmasa da Arapçanın konuşulduğu Siirt, Şanlıurfa, Hatay gibi yerlerde de mevcuttu. Örneğin Hatay'da bu sanatı icra edenler *râvi* diye isimlendirdi. *Râvi*, "hafle" diye isimlendirilen gecelerde Antere, Cuha gibi şahsiyetleri anlatırdı (Bağrı, Karahasanoğlu, 2015: 53).

Mardin'de ise bu mesleği icra edenler *er-râvi* (الرَّوِي) veya *el-kârî* (القارئ) diye isimlendirilirdi ve kitaptan aktarma şeklindeki anlatımlarda fasîh Arapça; ezberden yapılan aktarımlarda ise Mardin mahalli lehçesi kullanılırdı (Derviş

¹ Mardin'de konuşulan mahalli Arapça lehçesi, bünyesinde çok zengin bir sözlü edebi kültür ve Arapça kelime haznesi barındırmaktadır. Musul ve Halep lehçelerine ve bazı bakımlardan Yemen'de konuşulan lehçelere benzerlikleriyle bilinen bu lehçeyi, Gotthelf Bergstrasser, Arapçanın on farklı lehçesini zikrettiği çalışmasında el-Cezire ve Irak lehçelerinden saymaktadır. Bkz; Gotthelf Bergstrasser, *Sami Dilleri Tarihi*, (çev. Hulusi Kılıç, Eyüp Tanrıverdi), Anka Yayınları, İstanbul, 2006, s.112.

Nurdağ, Kişisel Görüşme, 28 Şubat 2016). Burada değinilmesi gereken bir başka nokta da, er-râvî diye isimlendirilen ve hikâye anlatma geleneğini bir meslek olarak icra edenlerin, daha önce de belirtildiği gibi, varlıklarını 1960'lı yıllara kadar sürdürdükleri, ancak 1970'li yılların başına kadar geçen süreç içinde hikâye, masal ve diğer anlatıların bir meslek olarak icra edilmekten çok, aile içinde veya farklı sosyal ortamlardaki sohbetlerde aktarılmasıdır. 1960'lı yıllara kadar Antariyyât diye isimlendirilen hikâye anlatı gecelerinin ana kahramanı Antere iken, bu dönemden sonra Binbir Gece Masalları, Hz. Ali (r.a.) menkıbeleri, Mardin Artuklu beylerinden Melik Salih ile Melik İsa'nın kahramanlıkları vs. anlatılırdı. Ev ziyaretleriyle bu geleneği yaşatma çabası içinde olanlar içinde Said el-Mısrancı, Hacı Ahmed Gamme zikredilebilir. Bu dönemde bazı hikâyelerin kasetlere kayıtları yapılarak satışa sunulduğu ve evlerde dinlendiği anlatılır. Yine 1960'lı yılların sonlarında Şeyh Ahmed Yardımcı'nın kendi el yazısıyla yazdığı bazı menkıbe ile hikâyeler Mardin yerel gazetelerinden Şafak Gazetesi'nde yayımlanmış, ancak bu gazeteler arşivlenmediğinden günümüze ulaşmamıştır (Mehmet Fidan, Kişisel Görüşme, 30 Temmuz 2016).

Burada hikâyelerin aktarılmasındaki merhalelerden de bahsetmek gerekir. Hikâyelerin anlatımı için belirli günler mevcuttu. Yatsı vakitlerinden sonra komşularla akrabalar hikâye anlatıcısının evinde toplanırlardı. Bu toplantılar genelde kış mevsiminde yapılırdı. Farklı meslek gruplarından kadın, erkek, yaşlı çocuk bir araya gelenlerin çoğunun okuma yazması yoktu. Râvî, yüksekçe bir koltuğun üzerine otururdu ve genelde orta yerde dinleyicilerin ısınması için üzerine mangal konan ve *kursi'z-dav* (كرسي الصَو)² diye isimlendirilen başka bir sandalye daha bulunurdu. Daha sonra râvî hikâyelerini anlatmaya başlardı. Bu sohbetler en az iki en fazla da dört saat sürer, böylelikle dinleyenler günün bütün yorgunluğunu atmış olurdu. Râvinin burada anlattığı hikâyelerin bazıları hüznü, fakat ekseriyeti mutlu sonla biterdi (Mehmet Üstüner, Kişisel Görüşme, 05 Aralık 2015).

Farklı Arap ülkelerinde olduğu gibi Mardin'de de anlatıcı ile dinleyiciler arasında sıkı bir bağ bulunurdu. Bir rivayete göre anlatıcı, Antere'nin hikâyesini aktarırken hikâyenin bir yerinde Antere'nin zindana atıldığını anlatır ve orada hikâyeyi keser. Fakat dinleyicilerden iki kişi gecenin bir vakti evine kadar giderek bu hikâyenin devamını anlatmadığı ve Antere'nin zindandan çıkıp çıkmadığını kendilerine söylemediği sürece evin önünden ayrılmayacaklarını söylerler (Derviş Nurdağ, Kişisel Görüşme, 28 Şubat 2016).

Burada anlatıcının aktarım tekniğinden de bahsetmek gerekir. Aktarım ezber yoluyla ve bazen de kitaptan okuma şeklinde olurdu. Kitaptan yapılan anlatımlarda hikâyeci, çoğunlukla metne bağlı kalır, gerekli bazı durumlarda açıklamalar yapardı. Bu tür ortamlarda dinleyici, adeta oyunun bir parçası haline

² Kısaca "kırısı" diye isimlendirilir. Yüksekliği elli santim olan bir masanın orta yerine bir mangal, bu mangalın içine de köz ateşi konurdu. Masanın üzerine iki metre veya daha geniş bir yorgan atılır, ısınmak isteyenler bu yorganın altına girip ısınırdı. Bkz; Latif Öztürkatalay, Mardin ve Mardinliler, Seçil Ofset Matb., İstanbul, 1995, s.296.

gelir, râvî ile aynı heyecanı yaşar, aynı kelimeleri terennüm ederdi. Fakat klasik dönemde olduğu gibi râvinin, hikâye aktarımını ezberden yaptığı durumlarda, olayın örgüsüne farklı bir heyecan katmak için hikâyeye orijinal şeklinden tamamen bağımsız bazı unsurlar kattığı da görülmektedir. Aşağıda Mardin'de yüz yüze görüşme yaptığımız ve Antere hikâyesini dinlediğimiz iki farklı kişinin aynı hikâyeyi nasıl aktardıkları gösterilecektir:³

1. anlatı (Derviş Nurdağ, Kişisel Görüşme, 28 Şubat 2016):

Maşala 'Antara mâ-kân yəsmā' əllā kəlām bənt 'amm-ū 'Abla. Kān ha-l-karra kəzē azzaw-hū fəlān, kān yə-azzaw-hū kşir. Lammā ʔalabū-lū 'Abla mā-kān yə'ʔaw-hu yē ən-nawb yəʔul:

Ayā 'Abla yə'ibū-nī bəsəwādī lawlā səvād əl-layl mā zəwā n-nahār

Kān yə'ibū-hū aswad kān, zanġi kān. Ya'nī mō-yyikūn huwwē ʔabilə-tū kal-kān maħaw-ā. ʔabilət-ū mən kān yəʔa' fə zīka kal-kān yəġi şadīk kān yərōh darħal yə'ewən-ū. Karra zē warrū 'alay-ū, ʔālū tə-trōh əġġibəl-nā arb'ın həməl əġmēl māl w ta-nə'ʔik 'Abla, la-mō-ġġib mō nə'ʔik. Rāh la-Īrān, haʔṭ ʔarəḳū w rāh. Ē rāh ha-l-karra ʔabī awwal l-araw-hū hāzā 'arabī w hənnē mō ʔaybīn, əl-Kisrā ʔam həbas-ū w awwal karra fallat-ū 'alayū fil tayəzrəb-ū w hāzā laḳaʔ haʔṭūm əl-fil w ġarr-ū w ʔaʔa'-ū. Hāzā ʔawī kān 'Antara. Ēy lammā warr-ū ʔaʔa'-ū bənt-ū arat-ū ʔalət lā təḳtəlū-hū hāzā tinfa'nā, hāzā ši baʔal wē, ya'nī mō yəşbah lə-ġayr aħad.

“Antere, amcasının kızı Able'den başkasının sözünü dinlemezdi. Günün birinde kendisine eziyet ederler. Ona eziyet etmelerinin sebebi de siyahi olmasıydı. Talip olduğu Able'yi kendisine vermediler. Bu yüzden, şiirinde, şöyle derdi:

“Ey Able, siyah olduğum için (kabilem) ayıplarlar beni, oysa gecenin karanlığı olmasaydı gündüze aydınlık gelmezdi.”

Siyahi olduğu için onu ayıplarlardı. Oysa o olmasaydı içinde yaşadığı kabileyi yok edeceklerdi. Kabilesinden her kimin başı sıkışsa kendisine gelirdi. Bir defasında kendisine, gidip bize kırk deve yükü mal getirirsen sana Able'yi veririz, ama getirmeyen vermeyiz, dediler. Antere yola koyulur ve İran'a gider. Tabî o Arap olduğundan ve araları da iyi olmadığından Kısra onu hapse atar, akabinde

³ Makalede yer alan anlatılar ile yine kişisel görüşmelerden elde edilen alıntılar yazıya aktarılmasında Di'ada uygulanan transkripsiyon sistemi kullanılmış, fonolojik yazım esas alındığından, söz konusu sistem dışında farklı şekillerde gösterilen ve yörenin lehçesinde farklı olarak sesletilen bazı harfler aşağıda gösterilmiştir:

ı: ø, uzun sesletilen o harfi: ö, c: ğ, ş: ş, v: w, uzun sesletilen e ve a harfleri: ä, imâle ile uzun sesletilen e harfi: ê, ç: ç, j: ž.

onu öldürmesi için üzerine bir fil salarlar (Antere) filin hortumunu tutar ve oracıkta koparır. Antere güçlü biriydi. Tabî filin hortumunu koparıp fırlattığına şahit olan Kısra'nın kızı, oradakilere, bu adamı öldürmeyin, işimize yarayabilir, başkalarına benzemeyen kahraman biri bu, demiş.”

2. anlatı (Mehmet Üstüner, Kişisel Görüşme, 05 Aralık 2015):

W ‘Antara rāḥ zəməñ w ğā zəməñ, kāñ fiyū wēḥəd kamā li-kūñ kamā ya‘nī yəḥsəb rōḥ-u rəġġāl. Ğā hāzā yəštəki ‘alayū w hāzā yəštəki ‘alayū, kām mā saḥā ‘alay-ū məsək qala‘ ‘aynay-ū...

Ya‘nī kəzē mən-əl-alf kəlmē aqul-lək hā mən-əl-‘Antariyyē. Ənnaqlē ğinā lə-‘Antara. ‘Antara māt rāḥ ḥaṭṭū-hū fə maḥall-ū. Ğinā lə-‘and sayyəd-nā Muḥammad w sayyəd-nā ‘Alī. Ənhār əl-wēḥəd sayyəd-nā ‘Alī yəḳçəm-ün, sayyəd-nā ‘Alī qāl lə-nabī-nā Muḥammad, qāl, yā Rasūlallah, aġarr (arġal) mən-nī Allah ḥalaq? Qāl-l-ū ēy. Lamā qāl-l-ū ēy, kəzē nḥaġal. Qāl-l-ū, mən wē? Qāl-l-ū ‘Antara. ‘Antara!? Qāl rōḥ lə-falāñ əḳbör w səḥ ‘Antara, rāḥ sāḥ ṭala‘-l-ū alfayn ‘Antara. Qāl, yā Rasūlallah, rəḥ-tu səḥ-tu ‘Antara, ṭala‘lī alfayn ‘Antara. Qāl-l-ū rōḥ (ikiñgi safar) rōḥ səḥ ‘Antara əbn əş-Şəddād əbn Zabība mən banī ‘Abs. Ṭalla‘ seyyəd-nā ‘Alī l-arz kəzē rāḥ-ət w ğit w ənşakqət, yəṭallə‘ ṭala‘lək wēḥəd rās-ū mən qad hāzā l-(māsā). Aşwan ṭala‘ qāl, kəzē baq yəḳül, hēy əl-ḥadid faṭ w ğasadi mā faṭ. Qāl, law sayfi fi yadi t-aqta‘ rās əl-‘ālamīn. Qāl, qül rās əl-kāfirin. Qāl, Kəlmıt ər-rəġġāl wəḥdə yē mō t-şeyr əāneyn. Qāl l-ū, dī nām. Ğā sayyid-nā ‘Alī lə-nabī-nā Muḥammad, qāl-l-ū, yā Rasūlallah, mā kəl arayt-ū ənsāñ kəzē. Qāl, mā qəltü-lək?!

“Uzun bir zaman geçtikten sonra, birkaç kişi Antere’ye gelerek, sürekli insanlara eziyet eden birini şikâyet ederler. Antere yerinden kalkar ve adama kıyamadığı için (zayıf bulunduğu için) oracıkta iki gözünü çıkarır ve kendi haline bırakır...

Yani benim sana anlattıklarım, Antere kıssasının binde biri bile değil bilmiş ol. Şimdi tekrar Antere’ye gelelim. En nihayetinde ölen Antere’yi bir mezara gömerler. Oradan Efendimiz Hz. Muhammed ile Hz. Ali’in dönemine geliyoruz. Günün birinde Hz. Muhammed ile Hz. Ali kendi aralarında konuşurlarken, Hz. Ali Peygamber Efendimize, ey Allah’ın Resulü, Allah benden daha cesaretlisini yaratmış mıdır? diye sorar. Peygamberimiz, evet, diye cevap verir. Bu cevap üzerine, Hz. Ali irkilir. Peygamber’e, kim bu kişi? diye sorar. Peygamber ona, Antere, diye cevap verir. Hz. Ali şaşırarak, Antere mi? diye sorar. Peygamber ona, filan mezarlığa git ve Antere diye seslen, der. Hz. Ali gider ve mezarlıkta seslenir.

Mezarlardan iki bin kişi çıkar ve her biri, ben Antere'yim, der. Bunun üzerine Hz. Ali Peygamberimize gelerek, ey Allah'ın Resulü, gittim ve Antere diye nida ettim, bin tane Antere ortaya çıktı, der. Bunun üzerine Hz. Muhammed ona, bir daha git ve bu defa Abs kabilesinden Antere bin Şeddâd bin Zebîbe şeklinde seslen, der. Hz. Ali Peygamberin buyurduğu gibi seslenir. Tam o esnada yer sallanmaya ve yarılmaya başlar. Hz. Ali'yi şiddetli bir korku kaplar. Bir de ne görsün, kafası şu önümdeki masa büyüklüğünde bir adam ortaya çıkar. Öyle hiddetli bir kalkışı vardı ki, tahmin edemezsin. Antere, (göğsündeki zırhı göstererek) demir eridi de benim cesedim erimediyi, şu elimdeki kılıçla cümle âlemin kafasını keseceğim, diye hiddetle bağırır. Hz. Ali, ona, böyle deme, kâfirlerin boynunu vuracağım, de, diye karşı çıkar. Bunun üzerine Antere, adam dediğin bir lafını iki etmez, der. Hz. Ali ona, haydi tekrar mezarına in ve uyu, der. Hz. Ali efendimiz Hz. Muhammed'e gelerek, ey Allah'ın Resulü, hayatım boyunca böyle birini görmüş değilim, der. Bunun üzerine Hz. Muhammed ona, ben sana dememiş miydim? diye cevap verir.”

Görüldüğü gibi birinci anlatıda hikâyenin akışına ve orijinaline uygun bir anlatım vardır. İkincisinde ise anlatıma heyecan katmak için bazen anlatıcının olay kahramanını farklı bir zamana ve mekâna taşıdığı ve yine dinleyicilerin nazarında ayrı bir yeri olan başka bir kahramanla karşı karşıya getirdiği görülmektedir.

3. Mardin Hikâye Gecelerinde Anlatıma Konu Olan Hikâyeler

Mardin hikâye gecelerinde anlatılanların bir kısmı tarihi olaylara ve kahramanlara, diğer bir kısmı efsanelere, az bir kısmı da dini kıssalara dayanır. Çok az da olsa bunların arasında hayal ürünü sayılabilecek hikâyeler de mevcuttur.

Bu hikâyelere konu olan şahsiyetler arasında İslam öncesi cahiliye döneminde yaşamış olan Antere, Zîr Sâlim ile Abbasiler Dönemi'nde yaşamış olan Behlül-ü Dâna bulunmaktadır. Yine daha çok köylerde anlatılan ve Beni Hilâl Kabilesinin göçünü anlatan “Tağribet Beni Hilal” kıssası mevcuttur. Bu hikâyelerden bir kısmı bölgeden bölgeye değişiklik göstererek, farklı anlatımlarla aktarılır, bazen de yukarıdaki ikinci anlatı örneğinde görüldüğü gibi, iki farklı dönemde yaşamış iki farklı kahraman aynı hikâyede bir araya getirilirdi.

3.1. Tarihî Konular

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi tarihî olaylardan en sık işlenen konular Beni Hilâl kıssası, Antere kıssası ile Zîr Sâlim'in kıssasıdır. Bunların arasından en yaygın olanı Antere kıssasıdır. Mardin'de Antere'nin kıssasının anlatıldığı hikâye geceleri “el-Anteriyât” diye isimlendirilirdi (Derviş Nurdağ, Kişisel Görüşme, 28 Şubat 2016).

3.1.1. Antere ef-Absî Kıssası

Mardin hikâye gecelerine konu olan tarihi şahsiyetlerin en önemlilerinden biri, Cahiliye dönemi muallaka şairlerinden Antere'dir. Antere, Mardinlilerin gözünde adeta gücün, cesaretin ve fedakârlığın sembolüdür. Öyle ki Mardin'de

bazı atasözü ve deyimlere bile konu olmuştur. Örneğin kendilerine kaba hareketlerde bulunan birine, *lā t-‘antar* ‘alay “Kabadayılık taslama” deyimi ile *lā t-‘ēšār radī l-aşl wa law* ‘Antara bin ‘Abs “Antere el-Absî bile olsa asil olmayan kimseyle muaşere etme” şeklindeki atasözü yaygın olarak kullanılmaktadır (Gülseren Cihaner, Kişisel Görüşme, 03 Şubat 2015).

Antere’nin tam ismi Antere bin Şeddâd el-Absî olup ‘Abs kabilesinin emirlerinden Şeddâd’ın oğludur. Annesi Zübeyde isminde, Habeşli bir cariyedir. Doğuştan alt dudağı yarık olduğundan, cahiliye adetleri gereği başta babası olmak üzere toplum tarafından horlandı. Amcasının kızı Able’ye duyduğu aşk ve bu yolda çektiği eziyetler Antere’nin kıssasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Savaşlarda gösterdiği kahramanlıklar onu döneminin en büyük kahramanlarından biri haline getirdi. Tay Kabilesiyle yapılan bir savaşta 608 yılında öldüğü rivayet edilmektedir.⁴

3.1.2. Zîr Sâlim Kıssası

Tağlib Kabilesinden savaşçı ‘Adiyy b. Rabia olup Cahiliye döneminde yaşamıştır. Lakabı Zîr Sâlim’dir. Zîr Sâlim’in amcaoğlu Rabia kabilesinin lideri Kuleyb, amca kızı Cemile’ye aşık olur. Fakat Cemile Tab’ kralı ile zorla evlendirilir. Kuleyb, kabilesinden birkaç kişiyle krala gönderilen sandıklar içinde gizlenerek kızı kaçırmaya teşebbüs eder fakat tuzağa düşürülerek öldürülür. Bu olay uzun yıllar sürecek savaşlara neden olur. Zîr Sâlim, Kuleyb’in ölüm haberini alınca intikamını alıncaya kadar içki içmemeye ve eğlencelere katılmamaya yemin eder. İki kabile arasında kırk yıl süren savaş patlak verir. Zîr Sâlim, kırk yıl sonunda Cessâs’ı öldürür ve böylelikle Besus Savaşı sonlanmış olur.⁵

Mardin hikâye gecelerinde anlatılan bu hikâyenin üzerinden 40-50 yıl geçmesine rağmen Kuleyb’in ölüm anında söylediği ve *واسمع ما أقول لك يا مهلهل* (Sana söylediklerimi iyi dinle ey Mühelhil) şeklinde başlayıp *فأول شرط لا تصالح* (İlk şartım sana sakın barışma) şeklinde devam eden bazı beyitlerinin yüz yüze görüşme yaptığımız şahıslardan birinin hafızasında tazeliğini koruduğu ve unutulmadığı müşahede edilmiştir (Derviş Nurdağ, Kişisel Görüşme, 28 Şubat 2016).

3.2. Hayâli Kahramanlara, Efsanelere Dayanan ya da Zühd ve Tasavvuf Kitaplarından Nakledilen Hikâyeler

Mardin’de gerek hikâye gecelerinde gerekse günlük hayatta dilden dile dolaşan hikâyelerden bir kısmı hayal ürünü olaylara, az bir kısmı ise zâhîtilerinin hayatlarını konu edinen ve bazı tasavvuf kitaplarından aktarılanlardır. Bunlardan ilki, bir gencin aşık olduğuy ve alt kısmı yılan üst kısmı ise insan suretinde olan Şahmerân ile ilgili, ikincisi ise kendisine emanet edilen sürüye sahip

⁴ Antere’nin hayatı ve şiirleri için bkz; Antere el-Absî, *Divân (Tahkik ve Dirâse)*, Yüksek Lisans Tezi, Kahire Üniversitesi, nşr: Muhammed Said Mevlevî, el-Mektebu’l-İslâmî, Kahire, 1964.

⁵ Kıssanın tümü için bkz; Abdulfettah Abdulhamid Murad, *Kıssatu’z-Zîr Sâlim ebu Leyla el-Muhelhil el-Kebîr*, Mektebetu’l-Cumhuriyyeti’l-Misriyye, Kahire, tsz.

çıkmadığından bir kayaya dönüşen çobanla ilgili olan çoban kayası efsanesidir (Hasip Ayanoğlu, Kişisel Görüşme, 02 Nisan 2016).

4. Anlatılan Hikâyeler ile Hikâyelerin Anlatıldığı Ortamların Genel Özellikleri

Mardin hikâye gecelerinde anlatılan hikâyelerin ortak özelliği, hikâye kahramanlarının dinleyiciler için model rol oluşturabilecek şahsiyetlerden oluşması ve hikâyelerin ibret alınması gereken olaylar içermesidir. Bunun yanında bu hikâyeler, aynı zamanda ortak yaşam ve tahammül kültürünün de bir sonucu olup farklı kültür ve renklerden nüveler taşımaktadır.

Bu dönemden ismi günümüze kadar ulaşanlardan ve bu mesleği icra edenlerden biri Hacı Nezir, bir diğeri de Hacı Ahmet Fidan'dır (Ali Erken, Kişisel Görüşme, 02 Ağustos 2016). Hikâyenin anlatıldığı ortamda ev sahipleri ile akrabalar, ortaya konan mangalın etrafında toplanır, yabancı olanlar ise eyvan diye isimlendirilen evin ayrı bir bölümünde otururlardı. Bu anlatılar 3-4 saat sürer bazen gecenin geç vakitlerine kadar devam ederdi. Anlatıcı hikâyeyi aktarmadan önce sözlerine şöyle başlardı:

Kān w mā kān w ‘ala-Allah t-taklān, Kām la-lə-hū zanb w ḥaṭā ta-ykūl tawbe stağfirullah. Bi-smillāhirrahmānirrahīm (Derviş Nurdağ, Kişisel Görüşme, 28 Şubat 2016).

“Bir varmış bir yokmuş. Allah’a tevekkül ederiz. Her kimin hata ve günahları varsa tevbe estağfurullah desin. Bismillahirrahmanirrahim..”

Bu girişten sonra anlatıcı hikâyeyi anlatmaya başlar, çoğu kez hikâyenin akışını daha heyecanlı hale getirmek ve dinleyicilerin dikkatini çekmek için hikâye metninde geçmeyen aktarımlara başvururdu. Örneğin Antere ya da Zîr Sâlim'in katıldığı savaşıardan birine ait sahnelerden birini aktarırken şu ibareleri kullanırdı (Derviş Nurdağ, Kişisel Görüşme, 28 Şubat 2016).

El-awwal ḍarab-ū, w əs-sānī ğandar-ū, w əs-sāləs dangar-ū, w ər-rābə‘ yattam-ū

“İlkinde bir darbe indirdi, ikincisini yere serdi, üçüncüsünü yerlerde yuvarladı, dördüncüsünün ise (arkasından kalanları) yetim bıraktı.”

Hikâye gecelerine konu olan ve tasavvuf ehlinin menkıbelerinin anlatıldığı ya da Hz. Ali (r.a.) ile Hz. Hamza (r.a.)'nın kahramanlıklarını konu edinen hikâyeler, daha çok camilerde ve ikinci namazlarından sonra anlatılırdı. Bu tür anlatılar, diğerlerine göre daha geç dönemlere kadar sürmüştür.

Hikâye anlatıcılığı kültürü, daha önce de değindiğimiz gibi yaygın rivayetlere göre 1960'lı yıllara kadar devam etmiş, ancak bu dönemden sonra da bazı evlerde aile içi sohbetlerde varlığını devam ettirmiştir. Bu tür yerlerde

genelde Arapça okuma yazması olan aile büyüklerinden biri eline kitabı alır ve şu sözlerle hikâyesini anlatmaya başlardı (Derviş Nurdağ, Kişisel Görüşme, 28 Şubat 2016).

Allah hayy əblād əş-Şām, kān fī ğawz kān fī rəmmān, kān fiyū bayz əl-‘aşfōr, kān fī şeyh Abū Tanţūr...

“Hayy (diri) olan Allah’ın ismiyle başlarım. Şam diyarında bir yerde cevizler, narlar, kuş yumurtaları ve Ebû Tantûr isminde biri varmış...”

Bunun yanında evleri gezerek çocuklara hikâye anlatan yaşlı kadınlar da mevcuttu. Bu anlatılar genelde ezberden aktarılırdı. Elf Leyle ve Leyle hikâyesi bu anlatıların en başında yer alırdı. Bu anlatılara dair ulaşabildiğimiz tek bilgi bunların tûfe tûfe əntammət əl-ħattûse (Tûfe tûfe hikâyemiz burada bitti) şeklindeki ibarelerle bittiğidir (Güneş Nurdağ, Kişisel Görüşme, 28 Şubat 2016).

5. Anlatılan Hikâyelerin Mardin’de Konuşulan Arapça Lehçenin Korunmasındaki Rolü

Mardin’de gerek sayısı bir hayli fazla olan mâni, bilmece, atasözü gibi sözlü kültür unsurları, gerekse anlatı gecelerinde aktarılan hikâyeler, burada konuşulan mahalli Arapça lehçesinin korunmasında büyük bir rol üstlenmiştir. Özellikle hikâye gecelerinin, bu lehçeyi konuşan bireylerin dili diri tutma ve kelime dağarcıklarını muhafaza etme anlamında sağladığı katkı, son derece önemlidir. Söz konusu bu anlatılar, dilin zihinde kalıcı ve anlamlı bir bütün olarak kalmasına katkı sağladığı gibi beraberinde zengin bir kültür aktarımına da imkân sağlamıştır.

Hikâye gecelerinde dinleyiciler için en büyük kazanımlardan biri de okulaşmanın yaygın olmadığı bu dönemlerde, yazılı kültürle veya örgün eğitimle tanışma sürecinden önce veya eğitim sürecinde yer alan küçük yaştaki dinleyiciler için sözlü kültür anlamında donanımlı hale gelmelerini sağlaması ve edebî, tarihî ve dinî bilgiler anlamında bir kültürlenme ve sosyal münasebetlerin geliştirilmesine zemin hazırlamasıydı. Sözlü kültürün önemine sık sık vurgu yaptığı ve bu kültürden mahrum olan modern insanın içinde bulunduğu durum için *post-cehalet* kavramını kullanan (Sanders, 2013: 83) Barry Sanders’ın bu minvaldeki sözü konunun ehemmiyeti bakımından oldukça önemlidir:

“(Sözellik) televizyondan sinemaya, plaklardan CD’lere, bilgisayarlara, video oyunlarına kadar uzanan, aklınıza gelebilecek her türlü elektronik aygıtla tıkanmış durumda. Öğretmenler ve anne babalar, çocukları okuryazar insanlar olarak yetiştirmeyi düşünmeye başlamadan önce onları birer sözlü kültür varlığı haline getirmeliler.” (Sanders, 2013: 11).

Bütün olumsuzluklara ve sözlü kültür öğelerini besleyen unsurların birçoğu günümüzde olmamasına rağmen, önemli bir kısmının hâlen dilden dile aktarılmakta olduğu ve gerek sözlü kültüre ait bu zenginlikleri, gerekse Mardin’de konuşulan Arapça lehçeyi muhafaza ettiği görülmektedir. Ancak bu

aktarım, daha çok yaşlı kuşak tarafından yapıldığından, bir süre sonra bu kültürün kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalması uzak bir ihtimal değildir.

6. Hikâye Anlatıcılığı Kültürünün Sona Ermesinin Başlıca Sebepleri

Hikâye anlatma geleneği, günümüzde Mısır, Mağrib ve Suriye gibi bazı Arap ülkelerinde sözlü kültürün bir unsuru olarak devam etmektedir (http://albahethon.com/?pageoshow_det&id=599, 27 Şubat 2016 tarihinde erişildi). Aynı gelenek, Arap coğrafyasından bazı Avrupa ülkelerine göç eden ailelerde anne ya da babanın anlatıcılık görevini üstlendiği bir gelenek şeklinde devam etmektedir.⁶

Mardin'de ise hikâye anlatı geleneğinin, 1960'lı yıllara kadar sürdüğü, fakat televizyonun insanların günlük hayatına girmesi ile birlikte azalarak yavaş yavaş kaybolduğu görülmektedir. Bu geleneğin sona ermesi süreci bölgeden bölgeye farklılık göstermiş, önce şehirden başlayarak daha sonra köylerde ve en sonunda da aile içinde bir gelenek olmaktan çıkmıştır. Televizyonun günlük hayata girmesi en başta gelen etken olmakla birlikte, aşağıda zikredilen etkenler de bu kültür ve geleneğin kaybolmasında rol oynamışlardır:

1. Geçmişte gerek sosyal hayatta ve gerekse eğitim ortamlarında uygulanan dil politikaları.

2. Özellikle postmodern kültürün de yaygınlaşmasıyla birlikte, kuşaklararası iletişimsizliğin ve kültür farklılıklarının ortaya çıkması.

3. Plansız yapılaşma ve şehirleşme ile birlikte mahalli lehçenin konuşulduğu doğal ortamların terk edilmesi.

4. Ebeveyn ya da diğer aile büyüklerinin ikinci bir dili öğrenmeye yönelik tutumu ve çocukların eğitim ortamlarında başarısız olabileceklerine dair kaygısı.

5. Türkçe'nin baskın bir dil ve eğitim dili haline gelmesi ve okullaşmanın artması.

6. Özellikle şehir merkezindeki nüfus artışıyla birlikte farklı kültür ve dillerle etkileşimin daha fazla olması.

7. Mardin'de konuşulan Arapça lehçeye ait yazılı materyallerin neredeyse yok denecek kadar az olması.

Sonuç

Bu çalışmada Arap toplumlarında tarihî süreç içinde hikâye anlatıcılığı geleneğinin ortaya çıkışı ve gelişimi ile bir meslek haline gelen bu kültürün farklı bölgelerdeki uygulamalarına değinilmiştir. Mardin özelinde bu kültürün yakın

⁶ Avrupa'da yaşayan Müslüman göçmen aileler arasında hikâye kültürünün nasıl devam ettiği ile ilgili aşağıdaki makaleye bakılabilir: Lynda M. Ashbourne, Mohammed Baobaid, "Parent-Adolescent Storytelling in Canadian-Arabic Immigrant Families (Part 1): A Ground Theory", *The Qualitative Report* 2014, Volume 19, Article 59, p.1-21.

dönemlere kadar varlığını devam ettirdiği, burada konuşulan Arapça lehçenin yaşatılmasında büyük bir rol üstlendiği, ancak zamanla söz konusu bu kültürün yok olup gittiği anlaşılmaktadır. Özellikle genç kuşağın eğitim öncesi veya eğitim süreci boyunca sözlü kültür geleneğini tekrar tanınması ve bilmesi, geçmişıyle bağlantı kurabilmesi ve kültürünü koruyabilmesi noktasında büyük bir önem arz etmektedir. Zira bir zamanlar dilden düşmeyen sözlü bir öykü veya kültürün anlatılmaması ve aktarılmaması arkasında sadece öyküyü dinlemiş birkaç kişinin içindeki aynı öyküyü anlatma yeteneğinden başka bir şey bırakmayacağı (Ong, 2012: 24) gibi, sosyal münasebetlerin de zayıflaması ve bireylerin yalnızlaşmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla bu şifahi kültürün derlenmesi ve yazıya geçirilmesi büyük bir önem arz etmektedir.

Sözünü ettiğimiz bu hikâyeler aslında insanı yaşadığı sınırların dışına çıkararak, farklı kültürleri de tanıma imkânı verir. Aynı zamanda çocuklar için hayatı ve ahlakî öğretileri tanıma anlamında tecrübe sağlar. Hikâyeler aynı zamanda kültürün nesilden nesile aktarımını sağlar ve bu kültürün kaybolmasını da önlemektedir. Dinlenen her hikâye adeta büyükler için bir tecrübe küçükler içinse hayata hazırlıklı olma fırsattır. Dinleyici, bu kıssa ve hikâyelerle kendini özdeşleştireceğinden iyi ve kötü davranışlar üzerinden insanları tanıma imkânı da bulacaktır (Kılıç, 2012: 571).

256

Bu kıssaların tarihî ve kültürel boyutları olduğu kadar sosyolojik boyutları da bulunmaktadır. Hikâyelere konu olan kişilerin hayatlarına ve mücadelelerine bakıldığında dinleyiciler için örnek alınabilecek kişiler oldukları görülmektedir. Cahiliye döneminin en önemli şairlerinden İmru'ul-Kays'ın bu hikâyelere konu olmamasının sebebi belki de budur. Bilindiği gibi Antere siyahi bir köle olup köleliği annesinden verasetle almış, fakat gösterdiği kahramanlıklar neticesinde içinde yaşadığı kabile tarafından özgürlüğüne kavuşturulmuştur.

Kaynakça

- el-Absî, A. (1964). *Divân*, Tahkîk ve Dirâse: Muhammed Said Mevlevî. Kahire: el-Mektebu'l-İslami.
- el-Akkâd, M. 'A. (2013). *Eseru'l-'arab fi'l-hadâratî'l-avrubiyye*. Kahire: Hindâvi.
- Ashbourne, L. M., Baobaid, M. (2014). Parent-Adolescent Storytelling in Canadian-Arabic Immigrant Families (Part 1): A Ground Theory, *The Qualitative Report*, Volume 19, Article 59, p.1-21.
- Bağı, R., Karahasanoğlu, S. (2015). Türkiye'de Yaşayan Arap Alevileri (Nusayriler)'in Etnik ve Müzikal Kimliği, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar, C.14, sy:53 (48-61).
- Berekât, B. (2012). Makâhi'l-Kuds fi'l-'ahdi'l-Usmânî, *Havliyyâtü'l-Kuds*, sy:13, Yaz.
- Bergstrasser, G. (2006). *Sami Dilleri Tarihi* (H. Kılıç, E. Tanrıverdi, Çev.). İstanbul: Anka.

- Cuma, H. (2009). el-Hakevâti ve terbiyetu'l-kiyem, *Mecelletu'l-Bâhisîn el-Elekrûniyye*, 27 Şubat 2016 tarihinde http://albahethon.com/?pageoshow_det&id=599 adresinden erişildi.
- Guneym, G. (2011). Zâhiretu'l-mesrah 'inde'l-'arab, *Mecelletu Câmi'eti Dimeşk*, c:27, sy: 3-4, Bahar.
- Hüseyin, T. (2012). *Min hadîsi'ş-şî'ri ve'n-nesr*. Kahire: Muesseset Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-Sekâfe.
- Kemaluddin, M. (1975). *el-'Arab ve'l-mesrah*. Kahire: Daru'l-Hilâl.
- Kılıç, C. (2012). Geçmişten Günümüze Kıssa Kültürü ve Modern Çağın Ahlak Düşüncesine Katkıları, *Modern Çağda Ahlak Sempozyumu*, Konya 7-8 Mayıs 2010, (s.567-594). Konya: Konya İlahiyat Dergisi.
- Muhmelât, Ö. (2011). *el-Hakevâti ve's-siyeru'ş-şâ biyye*, *Cerîdetu'l-Cemâhîr*, sy: 13398, Halep, 29 Şubat 2016 tarihinde <http://jamahir.alwehda.gov.sy/node/372359> adresinden erişildi.
- Murad, A. (tsz). *Kıssatu'z-Zîr Sâlim ebu Leyla el-Muhelhil el-Kebîr*, Kahire: Mektebetu'l-Cumhuriyyeti'l-Mısriyye.
- Ong, W. J. (2012). *Sözlü ve Yazılı Kültür-Sözün Teknolojileşmesi* (S. Postacıoğlu Banon, Çev.). İstanbul: Metis.
- Öztürkatalay, L. (1995). *Mardin ve Mardinliler*, İstanbul: Seçil.
- es-Safedî, R. (2011). *el-Fennu'l-kasâi fi'n-nesri'l-'arabî hattâ matla'i'l-karni'l-hâmisi'l-hicrî*, Dimaşk: el-Heyetu'l-'Âmmetu's-Suriyye li'l-Kitâb.
- Sanders, B. (2013). *Öküzün A'sı: Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi* (3. Baskı) (Ş. Tahir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- es-Sarîhî, A. S. (2012). *Tavzîfu't-turâs fi'l-mesrahi'l-Yemenî*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, el-Hâc el-Hudar Üniversitesi, Betina.
- Sekmen, M. (2015). *Söz Sanatından Eylem Sanatına: Yaratıcı Drama ve Oyunculuk Etkinliği Olarak Hikâye Anlatımı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Uğur, M. (1986). *Vaaz Kıssacılık ve Hadiste Kussas*, AÜİFD, C: 28, sy: 1 (291-326).
- Tingöy, Ö., Güneşer, A. vd. (2006). *Using Storytelling in Education*, 4. *Uluslararası Etkileşimli Ortak Tasarımı Sempozyumu*, İstanbul 28-30 Nisan 2006, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.

